
LATVIŲ MOKYKLA LIETUVOJE 1918–1940 M.

Benediktas Šetkus

Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2034 Vilnius, Lietuva

---

Lietuva tarpukario metais buvo viena iš šalių, kurioje susiformavo platus tinklas kitų tautų mokyklų, todėl per du nepriklausomybės dešimtmečius susiklostė tam tikra tautinių mažumų švietimo politika. Reikia pripažinti, jog ši tema pas mus nėra susilaukusi reikiamo dėmesio. Galima būtų išvardyti daugelį tyrinėtojų darbų, kuriose įvairiais aspektais apžvelgiama švietimo būklė Lietuvoje 1918–1940 m., tačiau apie tautinių mažumų mokyklas neužsimenama arba tam skiriama vos keletas sakinių.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti latvių mokyklų raidos tendencijas bei jų ypatumus Lietuvoje 1918–1940 m. Šis tikslas konkretinamas tokiais uždaviniais: 1) išsiaiškinti latvių mokyklų – pradžios ir vidurinių – bendrąsias raidos tendencijas, tinklo pokyčius bei jų priežastis, aptarti mokyklų finansavimo šaltinius; 2) išsiaiškinti veiksnius, turėjusius įtakos Lietuvos valstybės politikai latvių mokyklų atžvilgiu; 3) aptarti valstybės institucijų ir latvių tautinės mažumos nuostatas bei jų skirtumus tautinių mažumų švietimo klausimais.

Šio straipsnio pagrindas – Lietuvos valstybės archyvo medžiaga. Daugiausia tyrinėtas Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos fondas (f. 391). Taip pat naudotasi tarpukario Lietuvos publikuotais dokumentų rinkiniais, informaciniais bei periodiniais leidiniais, šiuolaikinėmis studijomis.

PRADŽIOS MOKYKLŲ

Tarpukario Lietuvoje latviai buvo penkta pagal dydį tautinė mažuma. 1923 m. gyventojų surašymo metu latviais užsirašė 14 883 Lietuvos gyventojai. Tai reiškia, kad jų buvo du kartus mažiau nei vokiečių, maždaug tris kartus – nei rusų, keturis kartus – nei lenkų ir dešimt kartų mažiau nei žydų¹.

Nors latvių buvo daug mažiau už minėtas kitas tautines mažumas, proporciškai išraiška jie turėjo daugiau pradžios mokyklų. Ta tendencija akivaizdžiai pastebima ketvirtajame dešimtmetyje, kuomet, tautinių mažumų mokykloms mažėjant, latviškų pradžios mokyklų gerokai padaugėjo. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje lat-

vių mokyklų Lietuvoje buvo daugiau nei jų turėjo lenkai ar vokiečiai ir tris keturis kartus daugiau nei rusai. Tai galime paaiškinti tik skirtinga Lietuvos vyriausybės politika latvių mažumos atžvilgiu: ją lėmė kaimyniški Lietuvos ir Latvijos santykiai.

Be abejo, latvių pradžios mokyklų skaičių lėmė tos tautybės gyventojų skaičius. Dar caro valdomoje Rusijos imperijoje tūkstančiai latvių apsigyveno Lietuvoje. XIX a. pabaigoje jų čia buvo apie 35 000, arba 1,3% visų Lietuvos gyventojų. Per Pirmąjį pasaulinį karą daug jų evakavosi į Rusijos imperijos gilumą. Vėliau jie negrįžo į Lietuvą – apsigyveno nepriklausomoje Latvijoje².

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą šiaurės Lietuvoje, Latvijos pasienyje, veikė kelios latvių pradžios mokyklos. Turbūt vienos pirmųjų mokyklų čia buvo įsteigtos Mažeikiuose (1907) ir Biliniškiuose (1905). Biržų apskrityje minima 1913 m. įsteigta pradžios mokykla Budberge (vėliau ši vietovė atiteko Latvijai). Kaip rodo Švietimo ministerijos suvestinės, Pirmojo pasaulinio karo metu Lietuvos–Latvijos pasienyje latvių pradžios mokyklų padaugėjo. Vien Akmenės apskrityje atsidarė kelios mokyklos³.

Marija Urbšienė nurodo, jog 1916 m. rudenį Lietuvos teritorijoje veikė 3, o 1918 m. pavasarį – 7 latvių mokyklos⁴. Vokietijos kariuomenei paliekant mūsų kraštą, latvių mokyklų įsisteigė daugiau. Iš viso jų buvo per dešimt. Tikslų skaičių pasakyti nėra lengva, nes skirtinguose šaltiniuose pateikti duomenys nesutampa. Greičiausiai galime pasitikėti J. Vindiku, kuris dar tarpukaryje nušvietė Lietuvos mokyklų tinklo pokyčius. Jis mini 1919 m. pavasarį veikus 11 latvių mokyklų. Tačiau kelia abejonių to paties autoriaus minimi faktai apie latvių pradžios mokyklų skaičių 1921 m. Jo suvestinėje minimos tuo metu veikusios 6 latvių pradžios mokyklos⁵. Tačiau, atrodo, cituojamame straipsnyje įsivėlė klaida: turėtų būti ne 6, bet 9 mokyklos. Būtent tiek jų minima kitoje apyskaitoje, išspausdintoje 1922 m. žurnale „Švietimo darbas“. Čia pateikiami duomenys ir apie latvių tautybės moksleivių skaičių visose Lietuvos pradžios mokyklose: 1920 m. mokėsi 593, o 1921 m. – 990⁶. Vadinasi, latviškas pradžios mokyklas lankė tik maždaug trečdalis Lietuvos latvių vaikų.

Iki 1928 m. latvių pradžios mokyklų tinklas išliko beveik stabilus: svyravo nuo 9 iki 11. Moksleivių skaičius jose taip pat tik šiek tiek kito: 1921 m. – 322, 1923 m. padaugėjo iki 581, o vėliau, krikščionims demokratams ir tautininkams pradėjus riboti lietuvių mokymąsi kitataučių mokyklose, 1928 m. sumažėjo iki 313⁷.

Šiuo ir vėlesniu laikotarpiu latvių pradžios mokyklos veikė vien šiaurinėse Lietuvos apskrityse – Šiaulių, Pasvalio (vėliau – Biržų), Mažeikių ir Kretingos. Skirtingai nuo kitų tautinių mažumų mokyklų, visos jos buvo išlaikomos savivaldybių lėšomis⁸.

Nuo 1929 m. latvių mokyklų pradėjo mažėti. 1931 ir 1932 m. pradžioje liko tik 6 mokyklos. Galime daryti prielaidą, jog mokyklų būtų dar labiau sumažėję, jeigu 1931 m. sausio 25 d. Lietuvos ir Latvijos vadovai nebūtų pasirašę bendros mokyklų konvencijos.

Gali kilti klausimas, kokios priežastys paskatino pasirašyti sutartį ir kokią naudą iš to turėjo abi valstybės?

Gerokai anksčiau iki pasirašant konvenciją Latvijoje veikė nemažai lietuvių mokyklų, Lietuvoje – latvių. Dar caro laikais Latvija, ypač Ryga, buvo viena didžiausių lietuvių susitelkimo vietų visoje Rusijos imperijoje. Lietuvių mokyklų būta ir kitose vietovėse: pagrindinė Mintaujoje, pradžios Subatėje, Aknystoje, Neretoje ir kt. Iš viso 1931 m. Latvijoje veikė 12 pagrindinių lietuviškų mokyklų, kurias lankė 763 vaikai. Net 1113 to amžiaus vaikų mokėsi latviškose mokyklose⁹.

Lietuvoje latvių nebuvo tiek daug, kiek Latvijoje lietuvių, todėl ir jų mokyklų buvo mažiau. Dar daugiau latvių vaikų lankė lietuviškas pradžios mokyklas, nes neturėjo galimybių lankyti tautinės mokyklos.

Abiejų šalių vyriausybės skatino steigti savo tautiečių mokyklas už valstybės ribų, todėl pasirašė mokyklų konvenciją. Sutartis suteikė platesnes teises lietuvių ir latvių mokykloms. Pvz., Lietuvos švietimo įstatymai numatė, jog tautinių mažumų mokyklos galėjo būti įsteigtos tose vietovėse, kur buvo ne mažiau kaip 32 tos tautybės vaikai. Konvencija padarė išimtį latvių mokykloms, kuriose reikalauta tik 20 vaikų.

Latvių vaikams buvo sudarytos palankesnės sąlygos mokytis gimtosios kalbos. Jeigu kurią nors lietuvių pradžios mokyklą lankė 9 latvių tautybės vaikai, jiems buvo leidžiama dėstyti gimtąją kalbą kaip atskirą discipliną. Tuo tarpu žydams, lenkams, rusams ar vokiečiams analogišku atveju gimtoji kalba dėstyta esant ne mažiau kaip 20 vaikų¹⁰.

Aiškių nuolaidų buvo ir daugiau. Lietuvos vyriausybė nustatė, jeigu bent vienas iš mišrių šeimų tėvų buvo lietuvis, vaikas turėjo lankyti tik lietuvišką mokyklą. Mišrių lietuvių ir latvių šeimų vaikams buvo suteikta pasirinkimo laisvė.

Abiejų šalių švietimo ministrams susitarus, buvo galima Lietuvos mokytojus siųsti dirbti į lietuvių mokyklas Latvijoje, o latvių – į Lietuvą. Tokiu atveju asmuo turėjo mokėti abi kalbas. Tėvams taip pat buvo suteikta galimybė leisti vaikus į kaimyninėje valstybėje esančias tautiečių mokyklas. Jų mokymo programos buvo kiek pakeistos. Pvz., latvių vaikai mūsų krašte mokėsi ne vien Lietuvos, bet ir Latvijos istorijos bei geografijos¹¹.

Netrukus po konvencijos pasirašymo abiejų valstybių švietimo ministrai parengė instrukciją tai konvencijai vykdyti. Remiantis ta instrukcija, lietuvių mokyklų problemoms Latvijoje bei latvių mokyklų problemoms Lietuvoje spręsti buvo sudaryta bendra komisija, į kurią įėjo abiejų valstybių Švietimo ministerijų atstovai. Instrukcija skelbė, jog, abiem ministerijoms iš anksto suderinus, bendra komisija privalėjo lankytis mokyklose, t. y. Lietuvos – latvių ir lietuvių – Latvijoje¹².

Kaip pavyzdį galima paminėti, jog 1933 m. bendra komisija, kurioje Lietuvai atstovavo Švietimo ministerijos Pradžios mokyklų departamento direktorius M. Miškinis bei referentas J. Sluoksnaitis, aplankė Lietuvos latvių pradžios mokyklas Šventojoje, Skuode, Žagarėje, Stripinuose, Mažeikiuose, Ramučiuose, Alkiškiuose, Bambaluose, Daunoraičiuose, Žeimelyje, Biržuose ir Žeimelio latvių vidurinę mokyklą. Latvijoje ta pati komisija aplankė lietuviškas klases, įsteigtas

latviškose pradžios mokyklose Neretoje, Aknystoje ir Gryvoje. Taip pat lankytasi lietuviškose mokyklose Subatėje bei Eglainėje¹³.

Antrą kartą komisija posėdžiavo Kaune 1935 m. Komisijai iš tiesų pavyko išspręsti kai kuriuos svarbius klausimus ir sudaryti dar palankesnes sąlygas glaudesniai šalių bendradarbiavimui ir tuo pačiu mokyklų veiklai. Pvz., leista šiose mokyklose laikinai dirbti asmenims, neturintiems mokytojo vardo, numatyta mokyklų vedėjais skirti asmenis tik tos tautybės, kuriai mokykla yra skirta, susitarta kasmet metų pabaigoje pranešti apie mokinių skaičių Lietuvos latvių ir Latvijos lietuvių mokyklose bei kt.¹⁴ Kadangi mokyklų konvencijoje buvo užfiksuota, jog latvių pradžios mokyklai įsteigti pakanka 20 to amžiaus vaikų vietoj anksčiau reikalautų 32, todėl Lietuvos latviai ilgai nedelsdami ėmė prašyti atidaryti naujas mokyklas. Štai 1931 m. lapkričio 2 d. Mažeikių apskrities Židikų valsčiaus Kentaučių kaimo gyventojai latviai laiške švietimo ministrui rašė: „Pasirėmę Lietuvos ir Latvijos mokyklų Konvencijai vykdyti instrukcija, turime garbės prašyti įsteigti mūsų vaikams <...> Dautarų dvare latvių pradžios mokyklą“¹⁵.

Nepaisant deklaruojamų gerų lietuvių santykių su latviais, švietimo vadovybė liepdavo mokyklų inspektoriams ištirti prašymų mokyklą steigti pagrįstumą. Šiuo konkrečiu atveju pradžios mokyklų inspektorius, patikrinęs vaikų sąrašą, nustatė, jog dalis vaikų yra vyresni nei 14 metų, o dalis lankė kitas mokyklas. Be to, rasta sąrašė minimų jaunesnių kaip 7 metų amžiaus vaikų, kurie neprivalėjo lankyti mokyklą. Inspektoriumi nurodžius šiuos trūkumus, latviai savo paigėdavimą atšaukė¹⁶.

Buvo nemažai atvejų, kai švietimo ministras atsisakė patenkinti latvių prašymus steigti pradžios mokyklas su latvių dėstomąja kalba. Daugiausia to atsisakymo priežastis būdavo atliktas mokyklų inspektorių tyrimas ir jų padarytos išvados apie vienokius ar kitokius pažeidimus. Švietimo ministeriją pasiekdavo inspektorių nusiskundimai apie, jų manymu, nederamą kai kurių mokytojų latvių elgesį. Antai Šiaulių apskrities pradžios mokyklų inspektorius 1932 m. rudenį slaptame pranešime pažymėjo, jog Žeimelio latvių pradžios mokyklos mokytoja nevykdo įstatymo ir nereikalauja nė iš vienu tėvų pristatyti tautybės liudijimo. Inspektorius tvirtino, jog taip elgtis negalima, nes „Žeimelio apylinkėje yra pakankamai svetimybų garbintojų. Yra grynai lietuvių kilmės gyventojų, kuriems kalbėti latviškai daug maloniau negu lietuviškai, ir jie labiau linkę vaikus leisti į latvių mokyklą, negu į lietuvių“. Be to, pranešime pažymima, kad į latvių mokyklas – pradžios bei vidurinę – „eina be galo intensyvus mokinių verbavimas ir dėl priemonių nesivaržoma“¹⁷.

Suaktyvėjusi latvių veikla Lietuvoje po konvencijos pasirašymo kėlė švietimo vadovams susirūpinimą. Siekiant apsaugoti lietuvius nuo kitų kraštų ar tautų ideologijos, buvo akylai stebima latvių kultūrinė ir kitokia veikla. Vienas iš latvių veiklos regionų buvo Biržai ir jų apylinkės. Antai 1936 m. pradžios mokyklų inspektorius informavo, kad įsteigtą Biržuose latvių pradžios mokyklą lankė vaikai, kurių abu tėvai yra tikri lietuviai. Jo nuomone, taip atsitiko latviams įtikinus lietuvius išmokyti savo vaikus latvių kalbos, kuri yra reikalinga vykstant vasarą uždarbiauti į Latviją. Taip pat apgailestaujama, kad Totorkalnio apylinkėse gyve-

nančios kelios latvių šeimos „aplatvino“ vietos lietuvius, ir šie išigėidė latviškos mokyklos. Kaip pažymima pranešime, inspektorius vylėsi įtikinsias Biržų lietuvius atsiimti vaikus iš latviškos mokyklos, tačiau nelengva būsią su Totorkalnio gyven-tojais, kurie yra „karštai latviškos mokyklos reikalu užsidegę“¹⁸.

Nepaisant tam tikros konfrontacijos tarp Lietuvos švietimo vadovybės ir lat-vių, latviškų mokyklų ketvirtojo dešimtmečio viduryje padaugėjo, nes įsisteigė keliose vietovėse naujos pradžios mokyklos, o kai kurie lietuviškų mokyklų latviš-ki komplektai atsiskyrė ir tapo atskiromis mokyklomis.

1935 m. gruodžio mėn. Lietuvoje veikė šios latvių mokyklos:

1. Biržų – 37 mokiniai
2. Totorkalnio (Biržų aps.) – 22 mokiniai
3. Šventosios (Kretingos aps.) – 49 mokiniai
4. Skuodo (Kretingos aps.) – 33 mokiniai
5. Mažeikių (Kretingos aps.) – 48 mokiniai (du komplektai)
6. Alkiškių (Mažeikių aps.) – 41 mokiniai (du komplektai)
7. Ramučių (Mažeikių aps.) – 37 mokiniai
8. Stripinų (Mažeikių aps.) – 21 mokiny
9. Daunoraičių (Šiaulių aps.) – 34 mokiniai
10. Bambalų (Šiaulių aps.) – 26 mokiniai
11. Žagarės (Šiaulių aps.) – 26 mokiniai
12. Žeimelio (Šiaulių aps.) – 62 mokiniai (du komplektai)
13. Kauno – 9 mokiniai
14. Žeimelio vidurinė mokykla (Šiaulių aps.) – 20 mokinių.

Visose Lietuvos latvių mokyklose mokėsi 465 vaikai. Visas pradžios mokyklas, išskyrus privačią mokyklą Kaune, finansavo savivaldybės¹⁹.

Tuo pat metu ėmė ryškėti skirtingos Lietuvos ir Latvijos švietimo vadovybės pozicijos dėl švietimo organizavimo paritetiniais pagrindais. Dar 1934 m. vasarą Latvijos atstovybė įteikė Užsienio reikalų ministerijai pro memoria latviškų mo-kyklų steigimo klausimu. Rašte pageidauta įsteigti 16 pradžios mokyklų ir vienoje pradžios mokykloje prašyta mokyti vaikus latvių kalbos. Atkreipiamas lietuvių dėmesys į tai, kad, atsisakius daryti nuolaidas latvių mokykloms, taip pat bus elgiamasi su lietuvių mokyklomis Latvijoje, todėl vienu metu bus uždarytos net trys lietuvių pradžios mokyklos Rygoje²⁰.

Nuomonės laikui bėgant ėmė vis labiau skirtis. Pagaliau 1937 m. pavasarį Latvijos vyriausybė nutarė atsisakyti vykdyti mokyklų konvenciją. Lietuvos vyriau-sybė šį latvių sprendimą vertino labai santūriai. Vidaus reikalų ministerija net įsakė apskričių viršininkams rūpintis, kad spaudoje nepasirodytų jokių neigiamų komentarų tuo klausimu²¹.

Kodėl Latvija nutraukė konvenciją? Viena iš priežasčių būtų ta, jog Latvijoje lietuviškoms mokykloms išlaikyti teko skirti daugiau lėšų nei latvių mokykloms Lietuvoje. Ypač jų daug reikalavo lietuvių gimnazija Rygoje. Dėl to latviai jautėsi turintys didesnę finansinę naštą. Kitą priežastį įvardijo tuometinis Latvijos švie-timo ministras P. Munteris. Jis teigė, kad mokyklų konvencijos dėka lietuvių mokyklos gavo per daug privilegijų, todėl kitos Latvijos tautinės mažumos ir kai

kurios valstybės dėl to labai priekaištavo. Ministro nuomone, atsisakius konvencijos, mokyklų įstatymas bus taikomas visiems vienodai²².

Nors oficialiai mokyklų konvencija nustojo galiojusi, tačiau esminių pokyčių neįvyko. Abiejų valstybių švietimo vadovai pasisakė už tai, kad būtina išsaugoti tą padėtį, kuri susiklostė vykdant konvenciją. Tačiau Latvijos švietimo ministras neslėpė, jog, atsisakius ankstesnės sutarties, „viskas bus daroma atsižvelgiant į Lietuvos politiką latvių mokykloms Lietuvoje <...> principas mūsų santykiuose dabar bus reciprociteto principu – ką duosi, tą ir gausi“²³.

Tuo pat metu latviai pasiūlė ir toliau rengti pasitarimus, kurių metu būtų aptariama latvių ir lietuvių mokyklų būklė, ką iki tol darė bendra komisija. Šiai minčiai lietuviai pritarė²⁴.

Pažymėtina, jog ir po 1937 m. Lietuvoje latvių mokyklų atžvilgiu buvo vadovaujama tomis pačiomis nuostatomis, kurios buvo užfiksuotos 1931 m. mokyklų konvencijoje. Dėl tos priežasties latvių pradžios mokyklų tinklas Lietuvoje ir ketvirtą dešimtmečio pabaigoje išliko stabilus. Tačiau pastebime tendenciją steigti bendrabučius prie latvių pradžios mokyklų. Konvencijoje buvo numatyta, jog galima steigti bendrabutį, kai to pageidauja bent 5 vaikai. Tuo atveju savivaldybės privalėjo nemokamai surasti patalpas mokyklos bendrabučiu.

Nors visoms latvių mokykloms išlaikyti, išskyrus privačią pradžios mokyklą Kaune, buvo skiriamos lėšos iš valstybės biudžeto, jas rėmė latvių bendruomenė bei kai kurios Latvijos institucijos. Turbūt daugiausia prisidėjo visuomeninė organizacija, kuri vadinosi Lietuvos latvių susivienijimu.

Kaip nurodoma įstatuose, Lietuvos latvių susivienijimo tikslas – sujungti visus Lietuvoje gyvenančius latvius ir jų draugijas bei organizacijas, kad „po sutariančios vadovybės sėkmingiau būtų galima derinti jų kultūrinę, ekonominę ir socialinę padėtį, ginti latvių interesus ir teises ir vadovauti latviams Lietuvos visuomeniniame bei kultūriniame gyvenime“²⁵.

Detaliau susipažinus su įstatais aiškėja, jog švietimas buvo laikomas prioritetine veiklos sritimi. Atskiri minėto susivienijimo skyriai neretai prisidėdavo materialiai aprūpinant mokymo priemonėmis ar buities daiktais tos vietovės latvių pradžios mokyklas.

Paminėtina ir 1919 m. pradžioje įsteigta Žeimelio latvių švietimo draugija. Kaip matyti iš pavadinimo, ši draugija veikė tik Žeimelyje ir jo apylinkėse. Draugija turėjo latviškų knygų biblioteką, muzikos instrumentų, išlaikė chorą, rengė koncertus ir padėjo vietos latvių mokykloms²⁶.

Sprendžiant iš išlikusių dokumentų, nemažą materialinę paramą latvių pradžios mokykloms suteikė Latvijos konsulas Šiauliuose R. Puikis. Jis atgabendavo į Lietuvą įvairių mokymo priemonių, daugiausia knygų. Tai nenuostabu, nes mokyklų konvencija numatė, jog Lietuvos latvių mokyklose galima naudotis Latvijos švietimo ministerijos patvirtintais vadovėliais.

Kai kuriuos duomenis apie tarpukario Lietuvoje veikusias latvių pradžios mokyklas pateikiame lentelėje.

Iš lentelės matyti, kad latvių pradžios mokyklų tinklas iki 1930 m. buvo beveik stabilus, nors pastebime tam tikrą mažėjimo tendenciją. Tačiau pasirašius Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvenciją, mokyklų vėl padaugėjo.

Lentelė. Latvių pradžios mokyklų, komplektų ir mokinių skaičius Lietuvoje 1919–1940 m.²⁷

Metai	Mokyklų skaičius	Komplektų skaičius	Mokinių skaičius
1919	11	–	?
1920	10	–	593
1921	9	–	322
1922	10	13	565
1923	10	12	581
1924	9	11	513
1925	9	11	499
1926	11	14	438
1927	10	13	370
1928	9	12	313
1929	8	11	324
1930	8	10	313
1931	6	7	311
1932	6	7	313
1933	11	14	469
1934	11	14	456
1935	11	14	495
1936	13	17	476
1937	13	18	?
1938	13	18	?
1939	13	18	?
1940	13	16	417

JONIŠKIO–ŽEIMELIO LATVIŲ PROGIMNAZIJA

Tarpukariu Lietuvoje veikė tik viena latvių vidurinė mokykla, kitaip dar vadinama progimnazija. Latviai turėjo galimybę įsteigti ir daugiau tokių mokyklų, tačiau jas išlaikyti vargiai būtų pajėgę. Mat Lietuvoje buvo nedaug latvių ir jie negyveno kompaktiškai. Dėl to jų vidurinės mokyklos negalėjo būti didelės, o nesant vienoje klasėje numatyto vaikų skaičiaus, šių mokyklų finansiškai galėjo neremti Švietimo ministerija. Tokią mokyklą išlaikyti nedideliame tėvų būriui buvo praktiškai neįmanoma. Tą tiesą akivaizdžiai rodė ir įsteigtoji progimnazija Joniškėje.

Latvių progimnazijos steigimu Joniškėje susirūpinta dar 1921 m. Tų metų rudenį vietos latviai sudarė komitetą ir įpareigojo jį rūpintis vidurinės mokyklos įsteigimu. Švietimo ministerija tam neprieštaravo, todėl mokykla pradėjo veikti spalio 1 d. Pirmaisiais metais buvo atidaryta tik viena 1-oji klasė, kurioje mokėsi 12 vaikų. Ji atidaryta latvių pradžios mokyklos patalpose²⁸.

Dar pirmaisiais veiklos mėnesiais mokyklą ėmė kamuoti lėšų stoka. Komitetas pageidavo, kad jų mokymo įstaigą materialiai remtų Švietimo ministerija, tačiau ši tuokart atsisakė tai daryti dėl mažo mokinių skaičiaus²⁹. Netrukus vis dėlto latvių mokyklai buvo skirta materialinė parama. Vietos savivaldybė mokėjo už patalpų nuomą, o Švietimo ministerija nuo 1922 m. rugsėjo 1 d. skyrė lėšų vienai

klasei išlaikyti. Nuo 1924 m. pradžios ji išlaikė dvi klases³⁰. Tiesa, tik vienoje klasėje mokinių buvo tiek, kad buvo galima ją finansuoti, o kitų dviejų klasių mokiniai buvo laikomi tarsi vienos klasės mokiniais. Tik tokiu atveju buvo galima skirti lėšų ir antrai klasei. Tai liudija, jog į minėtą latvių mokyklą buvo žiūrima palankiai, nes dėl mažo mokinių skaičiaus jos dviejų klasių finansavimas pagal įstatymus nebuvo privalomas. Mokinių tėvams teko mažesnė našta – tik maždaug trečdalis visų surenkamų lėšų, o du trečdaliai buvo skiriami iš valstybės biudžeto.

1924 m. rudenį atlikta revizija parodė, jog mokykloje buvo daug netvarkos. 1924 m. iš buvusių 35 pirmokų į antrą klasę atėjo tik 5 mokiniai³¹.

Vėliau mokinių dar labiau sumažėjo. 1925 m. Jonišio savivaldybė atsisakė skirti pašalpą latvių vidurinei mokyklai, ką iki tol darė savo iniciatyva. Mokykla atsідūrė sunkioje padėtyje. Tuomet švietimo ministras K. Jokantas nusprendė išimties tvarka mokyklai padėti³². Ministrų kabineto sprendimu buvo skirta lėšų mokyklos išskolinimui likviduoti.

Nors latvių vidurinei mokyklai buvo taikomos lengvatos, tačiau dėl mokinių stokos ji negalėjo išvystyti platesnės veiklos ir normaliai funkcionuoti. Tik 1926 m. rudenį mokykloje atsidarė ketvirta, kitaip tariant, baigiamoji, klasė. Dėl to mokinių skaičius šoktelėjo iki 41. Tačiau netrukus mokinių vėl sumažėjo. Pvz., 1928 m. rudenį mokėsi 31 vaikas³³. 1930 m. mokykloje liko tik 20 mokinių. Po kelerių metų mokinių sumažėjo net iki 10.

Švietimo ministro įsakymu 1931 m. rugsėjo 1 d. minėta latvių vidurinė mokykla iš Jonišio buvo perkelta į Žeimelį. Reikia pasakyti, jog keturis kartus mokykla keitė patalpas Joniškyje ir bent kartą Žeimelyje. Tai rodo, kad mokykla neturėjo tinkamų patalpų. Tokią padėtį lėmė lėšų stoka.

Kodėl mokykla buvo perkelta į Žeimelį? Tikslių motyvų švietimo vadovybė neišsakė, tačiau greičiausiai taip pasielgė todėl, kad Žeimelyje latvių buvo daugiau, be to, čia buvo Lietuvos latvių kultūrinės veiklos židinys.

Pakeitus mokyklos vietą, mokinių šiek tiek padaugėjo. 1932 m. rudenį visose keturiuose klasėse mokėsi 30 moksleivių. Kaip ir anksčiau, svarbiausias finansavimo šaltinis tebebuvo Švietimo ministerija. Pvz., 1932 m. iš tėvų buvo surinkta maždaug 1000 litų, o ministerija mokyklai skyrė daugiau kaip 18 000 litų³⁴.

Nepaisant reikšmingos valstybės paramos, latvių mokykla skurdo. Įstatymu buvo numatyta, jog privačią mokyklą privalėjo išlaikyti jos laikytojas, šiuo atveju – tėvų komitetas arba Lietuvos latvių sąjunga. Tačiau atrodo, kad mokyklos patalpomis, kuru, šviesa ir baldais rūpinosi patys mokytojai, skirdami tam dalį savo darbo užmokesčio. Iš 1935 m. pedagogų tarybos prašymo švietimo ministrui matyti, kad mokinių ir mokytojų darbo sąlygos buvo tiesiog apgailėtinos. Rašoma, jog mokyklos klasės yra įkurtos trijuose mažuose ir drėgnuose kambariuose, kur viename suole sėdi po 4–5 mokinius, be to, „suoluose mokiniams sėdėti nebėra galimybės, nes jie yra visai nusidėvėję“. Žiemą klasėse labai šalta, todėl mokiniai dažnai suserga. Skundžiamasi baldų stoka. Pasak mokytojų, jų kambaryje nėra jokių baldų, o visoje mokykloje yra tik viena spinta, kurioje laikomos knygos ir visos kitos mokymo priemonės³⁵.

Greičiausiai tik todėl, kad buvo pasirašyta Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, į šį mokytojų prašymą buvo sureaguota. Tų pačių metų rudenį Švietimo

ministerija skyrė lėšų dviem klasėms išlaikyti ir papildomai davė 1300 litų moky-mo priemonėms bei knygoms įsigyti³⁶.

Yra žinoma, jog minėtai mokyklai kai kurių mokymo priemonių padovanojo Latvijos švietimo ministerija. Tačiau ribota parama negalėjo turėti didesnės įtakos varganai mokyklos būklei. Dėl to mokinių mokykloje vis mažėjo. Galima numa-nyti, jog tėvams parankiau buvo siūsti vaikus mokytis į Žemelio valstybinę pro-gimnaziją su dėstomąja lietuvių kalba. 1938 m. rudenį neatsirado nė vieno vaiko, norinčio mokytis privačioje latvių progimnazijoje. Todėl ministro įsakymu mokyk-la 1938 m. rugsėjo 1 d. buvo uždaryta. Tą pačią dieną buvo atleisti iš darbo du paskutiniai mokyklos darbuotojai – direktorius ir mokytojavęs kunigas³⁷.

Galbūt mokyklos uždarymui turėjo įtakos Latvijos sprendimas atsisakyti mo-kyklų konvencijos nuostatų. Iki tol Švietimo ministerija rodė didelį palankumą minėtai latvių mokyklai, tačiau sutarčiai nustojus galioti turbūt neteikė tokios paramos kaip anksčiau ir todėl mokykla užsidarė.

Lietuvos latvių susivienijimo centro valdyba 1938 m. rudenį planavo įsteigti latvių progimnaziją Mažeikiuose. Tuo reikalu paklausė Švietimo ministeriją. Pas-taroji atsakė, jog planuojamai steigti progimnazijai bus taikomas „didžiausias pa-lankumas“. Tikėtasi steigti prie mokyklos bendrabutį, kad būtų galima pritraukti į mokyklą daugiau vaikų iš tolimesnių vietovių. Tačiau Švietimo ministerija nu-matomam bendrabučiu išlaikyti atsisakė skirti lėšų³⁸.

Susidaro įspūdis, jog latvių progimnazijoje mokymo lygis buvo neaukštas. Dau-gelis mokytojų neturėjo reikalaujamo cenzo. Nenuostabu, kad Švietimo ministe-rijos atstovai rasdavo nemaža mokymo trūkumų. Antai 1934 m. mokyklos vado-vybė buvo įspėta, jog „ketvirtos klasės mokiniai jokių žinių iš istorijos neturi: nei vietoj, nei laike visiškai nesiorientuoja; apie lietuvių ir latvių tautų kovas su vokiečių ordiniais maža supratimo neturi“³⁹.

Progimnazijoje mokiniai buvo mokomi iš Lietuvoje ir Latvijoje išleistų vado-vėlių. Sprendžiant iš 1924 m. sudaryto vadovėlių sąrašo, iš lietuviškų vadovėlių buvo mokoma tik Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos bei literatūros. Visiems kitiems dalykams naudoti latviški vadovėliai⁴⁰. Mokyti iš Latvijoje išleistų vadovė-lių buvo nedraudžiama ir vėliau, nes tai numatė mokyklų konvencija.

Apžvelgę vienintelės latvių progimnazijos tarpukario Lietuvoje raidą matome, jog švietimo vadovybė darė jai nuolaidų, tačiau dėl mažo mokinių skaičiaus mo-kykla buvo silpna ir dėl to uždaryta.

IŠVADOS

1. Lietuvoje per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį veikusių latvių pradžios mokyklų skaičius mažai kito ir svyravo nuo 11 iki 8. Po to mokyklų skaičius nukrito iki 6. Tai nulėmė tautininkų vykdyta politika, kuria buvo siekiama drausti lietuvių vaikams mokytis kitų tautų mokyklose. Tačiau ketvirtajame dešimtmetyje pradžios mokyklų padaugėjo iki 13, nors latvių tautybės gyventojų skaičius išliko beveik nepakitęs. Tam turėjo įtakos 1931 m. pasirašyta Lietuvos ir Latvijos mo-kyklų konvencija.

2. Lietuvos ir Latvijos pasirašyta mokyklų konvencija sudarė palankias sąlygas veikti latvių mokykloms Lietuvoje ir lietuvių – Latvijoje. Nors 1937 m. Latvija atsisakė vykdyti konvenciją, tačiau jos nuostatų buvo prisilaikoma ir vėliau. Ši konvencija yra pavyzdys, kaip paritetiniais pagrindais galima tvarkyti švietimo reikalus gretimose šalyse.

3. Vienintelė Lietuvos lietuvių progimnazija 1921–1938 m. veikė Joniškyje, o paskui buvo perkelta į Žeimelį. Kadangi progimnaziją lankė mažai mokinių ir sunku buvo ją išlaikyti, todėl ji buvo uždaryta.

4. Lietuvių pradžios mokyklas, išskyrus vienintelę privačią Kaune, finansavo savivaldybės. Lietuvių progimnazijai Švietimo ministerija teikė materialinę paramą, nors pagal įstatymus to neprivalėjo daryti. Tai buvo daroma atsižvelgiant į gerus abiejų šalių santykius. Tačiau nepaisant to, Lietuvos švietimo ministerijos vadovai draudė lietuvių vaikams lankyti lietuvių mokyklas ir stengėsi jų skaičių riboti.

Gauta
2000 04 17

Nuorodos

¹ Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, b. m., p. 37.

² Tarybinė lietuvių enciklopedija, Vilnius, 1986, t. 2, p. 484.

³ Pradedamųjų mokyklų statistikos žinios iš 1918/1919 m., Lietuvos valstybės centrinis archyvas (toliau – LVCA), f. 391, ap. 3, b. 2249, l. 1, 8.

⁴ M. Urbšienė, Lietuvos mokykla Didžiojo karo metu, Židinys, 1937, Nr. 4, p. 460–461.

⁵ J. Vindikas, Pradžios mokykla Lietuvoj, Mokykla ir gyvenimas, 1934, Nr. 2, p. 69.

⁶ Mokyklos 1920 ir 1921 m., Švietimo darbas, 1922, Nr. 1–2, p. 116–117.

⁷ J. Vindikas, op. cit., p. 166.

⁸ Pradžios mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičius Lietuvoje 1928 m. sausio 1 d., LVCA, f. 391, ap. 3, b. 2408, l. 247.

⁹ B. Šetkus, 1931 metų Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, Lietuvos aidas, 1994 05 12.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Lietuvos ir Latvijos konvencija, pasirašyta 1931 m. sausio 25 d. Rygoje, Vyriausybės žinios, 1931, Nr. 358, p. 9–12.

¹² Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcijos pridedamasis protokolas, Vyriausybės žinios, 1932, Nr. 374, p. 2.

¹³ J. Sluoksnaitis, Lietuvių–latvių mokyklų komisijos darbai, Tautos mokykla, 1934, Nr. 10, p. 183.

¹⁴ Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovų pasitarimas, Tautos mokykla, 1935, Nr. 8, p. 175–176.

¹⁵ Mažeikių apskrities Židikų valsčiaus Kentaučių km. gyventojų – lietuvių prašymas, 1931 11 02, LVCA, f. 391, ap. 3, b. 2464 l. 120.

¹⁶ Mažeikių apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus pranešimas I departamentui, 1932 02 19, ibid., l. 118.

¹⁷ Šiaulių apskrities III rajono pradžios mokyklų inspektoriaus slapto pranešimas I departamentui, 1932 11 26, ibid., b. 2483, l. 60.

¹⁸ Biržų apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus pranešimas Pradžios mokyklų departamentui, ibid., b. 2518, l. 136.

¹⁹ Latviškos mokyklos Lietuvoje ir mokinių skaičius tose mokyklose 1935 gruodžio mėn., *ibid.*, l. 134.

²⁰ Latvijos atstovybės pro memoria, 1934 07 18, *ibid.*, b. 2495, l. 40–41.

²¹ O. Ruželytė, Konstitucinė žodžio ir spaudos laisvė Buržuazinėje Lietuvoje ir tikrovė, *Buržuazinės valstybinės teisinės koncepcijos, jų taikymas Lietuvoje ir kritika*, Vilnius, 1972, p. 127.

²² Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje pranešimas Lietuvos URM Politikos departamentui, 1937 08 07, *LVCA*, f. 391, ap. 3, b. 2494, l. 168.

²³ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje pranešimas švietimo ministrui, 1937 05 21, *ibid.*, l. 172.

²⁴ Lankėsi latvių švietimo atstovai, *Tautos mokykla*, 1939, Nr. 11, p. 257.

²⁵ Lietuvos latvių susivienijimo įstatai, *LVCA*, f. 949, ap. 1, b. 5, l. 98.

²⁶ Žeimelio latvių švietimo draugijos statistikos žinios, *ibid.*, b. 3, l. 3.

²⁷ Lentelė sudaryta panaudojus šaltinius: J Vindikas, Pradžios mokykla Lietuvoj, *Mokykla ir gyvenimas*, 1934, Nr. 2, p. 69; Pradžios mokyklos 1920 m. sausio 1 d., *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 1–2, p. 16–17; Pradžios mokyklos, mokytojai ir mokiniai 1936 m. sausio 1 d.; *LVCA*, f. 391, ap. 3, b. 2408, l. 110; Pradžios mokyklos 1938 m. sausio 1 d., *Tautos mokykla*, 1938, Nr. 8, p. 211; Pradžios mokyklos 1939 m. sausio 1 d., *Tautos mokykla*, 1939, Nr. 7, p. 162; Pradžios mokyklos 1940 m. sausio 1 d., *Tautos mokykla*, 1940, Nr. 7, p. 196.

²⁸ Jonišio latvių privatinės vidurinės mokyklos 1921 m. apyskaita, *LVCA*, f. 391, ap. 2, b. 202, l. 51.

²⁹ Pradžios mokyklų departamento pranešimas Jonišio latvių mokyklai, 1922 01 01, *ibid.*, l. 20.

³⁰ Jonišio latvių vidurinės mokyklos 1924 m. apyskaita, *ibid.*, b. 204, l. 107–108.

³¹ Aukštesniojo mokslo tarėjo pranešimas Jonišio latvių vidurinės mokyklos direktoriui, 1924 11 14, *ibid.*, l. 18.

³² Švietimo ministro K. Jokanto pranešimas Ministrui pirmininkui, 1926 01 13, *ibid.*, b. 206, l. 88.

³³ Jonišio latvių vidurinės mokyklos 1928 m. apyskaita, *ibid.*, b. 208, l. 13.

³⁴ Žeimelio latvių vidurinės mokyklos 1932 m. apyskaita, *ibid.*, b. 2016, l. 5–6.

³⁵ *ibid.*, b. 2019, l. 51.

³⁶ Žeimelio latvių vidurinės mokyklos 1935 m. apyskaita, *ibid.*, b. 2, l. 77.

³⁷ Departamento direktoriaus L. Vaitiekūno pranešimas Žeimelio latvių privatinei progimnazijai, 1938 09 15, *ibid.*, b. 3054, l. 10.

³⁸ Pradžios mokyklų departamento pranešimas Lietuvos latvių susivienijimo centro valdybai, 1938 m. 06 (?), *ibid.*, ap. 3, b. 2494, l. 114.

³⁹ II departamento direktoriaus pranešimas Žeimelio latvių vidurinės mokyklos direktoriui, 1934 03 09, *ibid.*, ap. 2, b. 201 l. 75.

⁴⁰ Jonišio latvių vidurinės mokyklos vadovėlių sąrašas 1924 m., *LVCA*, f. 391, ap. 8, b. 79, l. 25–26.

Benediktas Šetkus

THE LATVIAN SCHOOL IN LITHUANIA DURING THE PERIOD OF 1918–1940

S u m m a r y

The analysis of primary sources makes us think that changes in the number of Latvian school had their own peculiarities. In the third decade the number of Latvian schools that functioned in Northern Lithuania was steadily going down: there were 11 schools in

1919, 9 schools in 1925, 8 schools in 1929, and only 6 in 1931, but the number went up to 11 later on, and beginning with 1933 there were 13 Latvian schools steadily functioning on a regular basis. At the end of the fourth decade there were more Latvian primary schools than Polish, German or Russian ones, though the Latvian national minority was considerably smaller than the above mentioned ones. This fact can only be accounted for by a peculiar type of government policy towards the Latvian minority: there was a School Convention signed between the governments of Lithuania and Latvia on 25 January 1931 which spoke about privileges applied to Lithuanian schools in Latvia and Latvian schools in Lithuania. Though the government of Latvia stopped following that Convention in 1937, the statements of the document could still be felt in action. It is only obvious that the Ministry of Education of Lithuania did not favour the fact of Lithuanian children attending Latvian schools, and for this reason the number of Latvian schools was kept down so as not to grow.

There was only one Latvian junior gymnasium founded in Joniškis in 1921 where approximately 20–40 children studied at that time. In 1931 the junior gymnasium moved to Žeimelis which was the centre of Latvian activity in Lithuania. The reason for moving may have been the bigger Latvian population there. But the school situation remained the same: a comparatively small number of students, constant lack of financing, poor material conditions, low educational standards. The school could not be saved even by the support of the Ministry of Education, and in 1938 the junior gymnasium was closed because of the small number of students.